

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Воронин С.В. Основы фоносемантики / С.В. Воронин. – Л.: Изд-во Ленинг. ун-та, 1982. – 242 с.
2. Воронин С.В. Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании / С.В. Воронин. – Л.: Изд-во Ленинг. ун-та, 1990. – 200 с.
3. Журавлёв А.П. Фонетическое значение / А.П. Журавлёв – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1974. – 160 с.
4. Левицкий В.В. Звуковой символизм. Основные итоги / В.В. Левицкий. – Черновцы: Рута, 1998. – 130с.
5. Левицкий В.В. Семантические и фонетические связи в лексике индоевропейского праязыка. Опыт квантитативного анализа этимологического словаря: монография / В.В. Левицкий – Черновцы: Рута, 2008. – 232 с.

REFERENCES

1. Voronin, S.V. (1982), *Osnovy fonosemantiki* Leningrad University Press.
2. Voronin, S.V. (1990), *Fonosemanticheskie idei v zarubezhnom iazykoznanii*. Leningrad University Press.
3. Zhuravlev, A.P. (1974), *Foneticheskoe znachenie*, Leningrad University Press.
4. Levytskyi, V.V. (1998). *Zvukovoy simbolizm. Osnovnyie itogi*. Chernivtsi.
5. Levytskyi, V.V. (2008). *Semanticheskiye i foneticheskiye svyazi v leksike indoyevropeyskogo yazyka. Opyt kvantitativnogo analiza etimologicheskogo slovarya*. Chernivtsi.

УДК : 81'37

DOI:<https://doi.org/10.31861/gph2020.823.199-204>

Ружицька А.
(Київ)

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА БАГАТОЗНАЧНОГО СЛОВА В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ІТАЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті розглянуто особливості формування семантичної структури багатозначного слова в українській та італійській мовах. Розкрито зміст поняття «семантична структура слова». Значну увагу приділено типам полісемії та взаємовідношенню значень у структурі полісемічного слова. Досліджено розвиток похідних значень слова шляхом семантичної деривації на прикладі аналізу лексем «жук» і «первак», що відносяться до тематичної групи «комахи», та їх італійських аналогів «vespa» і «larva».

Ключові слова: семантична структура, полісемія, семантична деривація, первинне значення, вторинне значення.

В статье рассмотрены особенности формирования семантической структуры многозначного слова в украинском и итальянском языках. Раскрыто содержание понятия «семантическая структура слова». Значительное внимание уделено типам полисемии и взаимоотношению значений в структуре полисемантического слова. Исследовано развитие производных значений слова путем семантической деривации на примере анализа лексем «жук» и «первак», относящихся к тематической группе «насекомые», и их итальянских аналогов «vespa» и «larva».

Ключевые слова: семантическая структура, полисемия, семантическая деривация, первичное значение, вторичное значение.

The article presents the aspects of semantic structure formation of the ambiguous words in Ukrainian and Italian languages. The meaning of the term "semantic structure of the word" is revealed. Much attention has focused on the types of polysemy and the interplay of meanings in the structure of the ambiguous word. The development of verbal meaning occurs in the course of repeated actualization of the word, which is in the process of communication. The nature of the interplay between the direct and the derivative meaning of the ambiguous word is also analyzed in the article. The secondary meaning may be

the development basis for new meanings of the word, it may be lost, become adjacent to the primary, or supplant it altogether. For the investigation of the development of the word new meanings by semantic derivation the analysis of the lexemes "beetle" and "pervak" related to the thematic group "insect" and their Italian analogs "vespa" and "larva" is examined. It has been shown that words in a language can gradually lose their meanings or acquire new ones. The emergence of new meanings of multivalued words is caused by the infinity of subjects and phenomena to be nominated, as well as the limited vocabulary of the language. However, once a word is used in the communication process, it loses its polysemantic properties due to its actualization in the context of only one meaning and the rejection of others.

Key words: semantic structure, polysemy, semantic derivation, primary meaning, secondary meaning.

Постановка проблеми дослідження. Однією з ознак сучасної мови є багатоплановість лексичних одиниць, що визначається полісемантичним характером більшості елементів її лексичної системи. У сучасній лінгвістиці значна увага приділяється семантичній структурі слова, яка в наш час досліджується в таких дисциплінах, як семасіологія, когнітивна лінгвістика, прагмалінгвістика, стилістика, теорія лексикографії тощо. Семантична структура слова була і залишається об'єктом дослідження багатьох учених як в Україні, так і за кордоном, серед яких М. П. Кочерган, А. Шумейкіна, Ю. Д. Апресян, В. Г. Гак, Л. О. Новіков, В. О. Звегінцев, А. А. Уфимцева, Й. А. Стернін, С. А. Песіна, Н. Д. Аругюнова, Л. А. Лисиченко, В. Н. Телія, І. Г. Ольшанський, С. Ульман, Дж. Лайонз та інші. Але, незважаючи на численні дослідження у цій області, проблема аналізу лексико-семантичної структури мови та питання про внутрішню впорядкованість значень в структурі багатозначного слова залишаються актуальними.

Тому **метою** даної статті є дослідження семантичної структури багатозначної лексики в італійській та українській мовах.

Досягнення поставленої мети зумовлює необхідність вирішення таких **завдань**:

- дати визначення поняттю семантичної структури слова;
- показати взаємовідношення значень в структурі багатозначного слова;
- розглянути типи залежності між основним та похідними значеннями;
- визначити шляхи розвитку похідних значень;
- проаналізувати переносні значення в італійській та українській мовах.

У якості **матеріалу** дослідження були використані багатозначні лексеми української та італійської мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даний момент не існує однозначної думки щодо самого існування явища полісемії як багатозначності лексичної одиниці мови. Дж. Клайбер визначає полісемію як продукт лінгвістичного аналізу, адже мовець рідко звертає увагу на множинність значень вживаного слова, до тих пір, поки не стане автором жарту або каламбуру [19, с. 86]. А відомий лінгвіст В. А. Звегінцев вказує, що слово не може мати кілька «значень», нагадуючи деяку сукупність синонімів, пов'язаних відомими смисловими відносинами [3, с. 125-126].

Проте більшість учених погоджуються з тим, що полісемія – це наявність у мовного знака двох і більше генетично та семантично пов'язаних один з одним значень. При цьому основною ознакою полісемії є саме наявність історично зумовленого семантичного взаємозв'язку значень, що виділяються в структурі полісемантів [1, с. 89].

Полісемія – це одна з форм організації лексико-семантичних варіантів (ЛСВ). Під цим поняттям О. І. Смирницький розуміє двосторонній мовний знак, який є єдністю звучання і значення та незмінним в межах властивих йому синтаксичних зв'язків і парадигми [14, с. 42]. «Лексико-семантичні варіанти протиставлені в мові не тільки один одному в межах смислової структури слова, а й іншим семантично співвідносним одиницям лексичної системи. ЛСВ багатозначного слова входять в різні ряди протиставлень: усередині слова – з іншими ЛСВ, за його межами – з членами певної лексико-семантичної групи, що забезпечує різностороннє «закріплення» в системі кожного з ЛСВ як елементарної конструктивної одиниці» [9, с. 528]. Відповідно до цього, лексичне значення слова – це сукупність його лексико-семантичних варіантів [3, с. 126].

Лексичне значення слова розвивається в процесі багаторазової актуалізації слова, тобто в процесі спілкування. Тоді ж відбувається узагальнення, в результаті якого формується абстрактне семантичне ядро, яке використовується носієм мови для позначення об'єктів і явищ навколишньої дійсності. Так з'являються додаткові співзначення і розвивається структура слова [12, с. 11]. Тобто лексичну систему формують не лише слова, але й значення багатозначних слів.

У семантиці під семантичною структурою слова розуміють ієрархічно організовану на основі прямого номінативного значення систему лексико-семантичних варіантів, взаємопов'язаних семантичною похідністю [15, с. 22].

І. Г. Ольшанський під семантичною структурою розуміє ієрархічно організовану та історично сформовану динамічну мікросистему лексикону, що об'єднує відносно самостійні значення і сформовані в мові слова, які пов'язані між собою відносинами похідності, когнітивними зв'язками і психологічними асоціаціями [10, с. 32-33]. Тому семантична структура – це не просто набір певних елементів, а цілісність, утворена взаємопов'язаними компонентами таким чином, що кожен залежить від інших і може бути тим, чим він є завдяки зв'язкам з іншими елементами. Крім того, будь-яке структурування, як відомо, є зручним для дослідника засобом спрощення в процесі вивчення об'єкта дослідження [12, с. 12].

Також багато учених вводять поняття смислової структури слова, розуміючи під ним набір відомостей і всю інформацію, яка виникає в свідомості мовця у зв'язку з вимовою слова. Поняття смислової структури слова ширше і є вторинним по відношенню до поняття семантичної структури. І. Г. Ольшанський зазначає, що смислова структура слова виникає на основі семантичної структури, але в ній також міститься потенціал майбутнього семантичного розвитку слова [11, с. 36].

Семантична структура багатозначного слова є не лише сукупністю певних значень, які мають спільний фонемний склад, але й організованою системою семантично взаємопов'язаних і взаємообумовлених елементів чи асоціацій. Усі значення полісемічного слова перебувають у певних зв'язках між собою, тому утворюють мікросистему з чіткою організацією складових частин [5, с. 25].

Слово завжди виникає з одним (первинним, основним) значенням, але в процесі використання може набувати інші (вторинні, або похідні), які формують його семантичну структуру. Головне значення слова – це значення, яке максимально незалежне від сполучень з іншими словами і є стійким, що також забезпечує стійкість основної частини лексичного складу. Воно виникає в свідомості мовця при вимові слова поза контекстом. А похідними називають різновиди значень, що поповнюють основне [17, с. 63-64].

Однією з основних проблем, що постає перед дослідниками, є розмежування окремих значень в рамках одного слова. Передусім, це пов'язано з їх дифузією, тобто з відсутністю чітких меж між основним та похідними значеннями. Один із способів вирішення цієї проблеми – врахування зв'язку лексичного значення слова з мовними та позамовними чинниками, що визначаються парадигматичними, синтагматичними та епідигматичними зв'язками [16, с. 38].

С. Д. Кацнельсон розглядає семантичну структуру слова як ряд історично сформованих в даній лексемі значень, об'єднаних актуальними дериваційними зв'язками. Дериваційна структура полісемії характеризується ієрархією, в якій є тільки одне основне або головне значення, а всі інші прямо або опосередковано підпорядковані головному [4, с. 20].

Отже, у межах багатозначного слова може існувати різна залежність між основним та похідними значеннями. Дослідники виділяють три можливих варіанти взаємовідношень значень у структурі полісемічного слова:

- 1) значення багатозначного слова перебувають в ієрархічних відношеннях (Ю. Д. Апресян, А. А. Уфимцева, І. В. Арнольд, А. П. Грищенко);
- 2) усі значення багатозначного слова рівноправні та незалежні (В. О. Звегінцев);
- 3) між значеннями багатозначного слова можливі як рівноправні (незалежні), так і нерівноправні (ієрархічні) відношення (Ю. С. Степанов, В. Г. Гак, Л. О. Лисиченко, Дж. Лайонз) [17, с. 63].

Дослідження останніх років доводять, що саме третій підхід найкраще характеризує особливості взаємодії значень полісеманта. Тому структура полісемічного слова може включати рівноправні значення, об'єднання яких відбувається за допомогою спільного компонента. Зв'язок, яким пов'язані ці значення, в такому випадку називається субпідрядним. Якщо встановити логічний зв'язок між значеннями слова неможливо, то такий тип залежності називають паралельним. Під час такої залежності два значення утворюються паралельно від однієї твірної основи, а не виникають внаслідок перенесення назв. Проте найчастіше спостерігається підрядний зв'язок, при якому одне значення слова чітко визначається як пряме, а друге – як похідне. Такий тип залежності називається підпорядкованим або ієрархічним.

Як показують результати досліджень, залежність між значеннями полісемічного слова може мати і більш складну структуру у випадку, коли кожне наступне похідне значення розвивається не безпосередньо з прямого, а з попереднього похідного. Також послідовна залежність значень може поєднуватися з паралельною. Такий тип називають мішаним, при якому для творення майбутніх значень використовують як пряме номінативне, так і похідне значення [17, с. 63].

Розвиток і накопичення похідних значень полісеманта може відбуватися ланцюжковим або радіальним шляхами, а також їх комбінацією. Якщо значення, які виникають у структурі багатозначного слова, є рівноправними, але залежать від прямого значення, такий тип зв'язку визначається як радіальний. Для ланцюжкового типу зв'язку кожне нове значення слова розвивається з попереднього, але відрізняється від прямого. Для радіально-ланцюжкового типу зв'язку характерно поєднання ланцюжкового та радіального зв'язків [2, с. 192].

Серед трьох визначених конфігурацій семантичної структури слова найбільш поширеною є радіально-ланцюжкова полісемія.

З розвитком семантичної структури слова, зв'язок між первинним і вторинними його значеннями може змінюватися, причому вторинне значення може:

- 1) бути основою для розвитку нових значень слова (ускладнення семантичної структури слова);
- 2) втратитися (спрощення семантичної структури);
- 3) стати поряд із первинним значенням (інтердепенденція);
- 4) витіснити первинне значення та посісти його місце (переінтеграція, конверсія) [17, с. 63].

Прикладом ускладнення семантичної структури слова в українській мові є іменник «жучок», який з розвитком новітніх технологій набув нового похідного значення, що розширило його семантичну структуру:

1. Зменш. до жук.
2. Маленький електронний пристрій для підслуховування [13].

Слід зазначити, що етимологічно первинне значення залишається основним у структурі слова.

Спрощення семантичної структури слова часто відбувається при запозиченні лексичної одиниці з однієї мови іншою. Зазвичай запозичуються не всі значення слова, а тільки потрібні мові-реципієнту. Для прикладу проаналізуємо італійський іменник «casino», що має декілька визначень:

1. Зменш. до дім.
2. Невеликий заміський садибний будинок.
3. Місце зустрічі для культурних цілей.
4. Будинок розпусти, бордель.
5. Гральний будинок.
6. Плутанина, безлад [18].

Українська мова запозичила лише одне значення італійської лексеми «casino» із шести можливих:

1. У капіталістичних країнах – гральний будинок або ресторан з естрадними розвагами [13].
- При інтердепенденції слово має кілька номінативних значень і з сучасної точки зору важко або неможливо встановити, яке із значень є первинним, а яке похідним. Наприклад, дієслово «крити» має декілька визначень, послідовність виникнення яких важко простежити [17, с. 63]:
1. Укривати, устеляти поверхню чого-небудь.
  2. Робити покрівлю, дах, дашок над чим-небудь; покривати.
  3. Обтягувати, обшивати що-небудь тканиною, шкірою [13].

Прикладом переінтеграції є лексема «стариця», яка на початку мала значення «старша монахиня», «стара жінка», але з плином часу перестала функціонувати як релігійний термін та набула нових значень, які витіснили первинне, а саме:

1. Стара жінка.
2. Жебрачка.
3. Заплавне озеро.
4. Старе русло річки [13].

Тобто місце первинного значення посіло одне з етимологічно похідних. Розвиток похідних значень здебільшого відбувається шляхом семантичної деривації, тобто утворення похідних значень від вихідних без зміни форми знака. Виконуючи розмежування значень багатозначного слова, встановлюючи їх зміст і порівнюючи їх, ми можемо переконатись, що значення пов'язані

один з одним семантичною деривацією та одне значення виникає від іншого за певними моделям семантичного словотворення, при цьому разом вони утворюють своїми зв'язками семантичну структуру слова. На відміну від омонімії, різні значення одного багатозначного слова пов'язані в єдину структуру тим, що мають в своєму змісті істотну загальну частину. Тому можна зробити висновок, що саме зв'язки, які виникають при семантичній деривації, об'єднують всі значення багатозначного слова, дозволяючи таким чином відрізнити полісемію від омонімії [8, с. 375].

Кожне пряме або похідне значення лексичної одиниці може бути основою для виникнення переносного. Основними способами його формування є метафора, метонімія та синекдоха, які особливо поширені у художньому та розмовному стилях і сприяють процесу творення нових значень мовних одиниць.

Проаналізуємо метафори в українській та італійській мовах на прикладі тематичної групи «комахи», які можна умовно розділити на дві підгрупи залежно від напрямку процесу деривації: від комахи – до людини або предмету та від людини / предмета – до комахи.

Для семантичної деривації притаманний радіальний тип полісемії, при якому від первинного значення номінації комахи утворюються переносні значення на основі однієї або кількох її характеристик.

Для прикладу, візьмемо іменник «жук» в українській мові, який має кілька лексико-семантичних варіантів:

1. Комаха ряду твердокрилих, у якої верхні тверді крила захищають нижні прозорі крила, за допомогою яких літають.

2. Пронзлива, шахраювата, хитра людина [13].

В італійській мові «vespa (оса)»:

1. Комаха, що нагадує бджолу, але з більш витонченим тілом і яскравішим чорно-жовтим забарвленням.

2. Дратівлива, нудна, недоброчлива людина.

3. Проворна і швидка молода жінка.

4. Комерційне найменування малолітражного моторолера італійського виробництва [18].

З точки зору номінації, первинне значенням в двох мовах співпадає, під яким розуміється комаха в прямому значенні слова, а об'єктом вторинної номінації виступає людина. При цьому відбувається перенесення значення на основі загальної для обох визначень негативних ознак «настирності» та «дратівливості».

Семантична деривація ланцюжкового типу зустрічається рідше. Так в українській мові є лише один приклад ланцюжкового типу полісемії для тематичної групи «комахи» – «первак»:

1. Перша, старша дитина.

2. Першокласник;

3. Наливка, квас і т. ін.

4. Перший рій.

В італійській мові теж зустрічається лише один випадок – «larva (личинка)», що має такі визначення:

1. Початкова стадія розвитку тварин, схильних до перетворень / метаморфоз: личинка метелика.

2. Людина в поганому фізичному стані, схудла, виснажена.

3. Людина, установка, позбавлені гідності та престижу [18; 7, с. 38].

У семантичній структурі цих слів спостерігається утворення переносного значення, що представляє собою окрему одиницю, яка відноситься до іншої сфери спілкування та утворилася в результаті семантичної деривації від значення, що є стилістично нейтральним або вживаним в іншій сфері. Проте, слід зазначити, що як тільки слово використовується в комунікативному акті, воно втрачає свої полісемантичні властивості, адже контекст актуалізує лише одне із значень, відкидаючи всі інші [17, с. 64].

Висновки та перспективи дослідження. Отже, у складі мови відбувається постійний рух лексичних одиниць: слова можуть поступово втрачати окремі свої значення або, навпаки, набувати нових, які формують його семантичну структуру. Семантична структура – це ієрархічно організована, що історично склалася, і в той же час динамічна мікросистема, яка об'єднує значення, пов'язані між собою відносинами похідності та дериваційними зв'язками. Взаємовідношення між значеннями в семантичній структурі полісемічного слова можуть бути підпорядкованими, незалежними або комбінованими. Як показує проведений в статті аналіз полісемантів, з розвитком

їх семантичної структури, зв'язок між первинним і вторинними значеннями може спрощуватись або ускладнюватись, а також спостерігаються явища інтердепенденції та переінтеграції, що обумовлюється потребами та розвитком досліджуваної мови. Також основними способами формування переносного значення, яке особливо поширене у художньому та розмовному стилях, є метафора, метонімія та синекдоха. Як показано, для таких значень притаманним є радіальний шлях їх утворення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барабаш О. В. Підходи к пониманию феномена полисемии. *Вестн. Пенз. гос. ун-та*. 2015. № 1. С. 88-92.
2. Грибніник Ю. І. Явища полісемії та омонімії в англійській геодезичній термінології. *Young Scientist*. 2015. № 2 (17). С. 191-194.
3. Звегинцев В. А. Семасиология. Москва : Изд-во Московского ун-та, 1957. 323 с.
4. Кацнельсон С. Д. Общее и типологическое языкознание. Ленинград : Наука, 1986. 297 с.
5. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови (Семантична структура слова) Харків : Вища шк., 1977. 113 с.
6. Мерзлякова А. Х. Семантическая структура многозначных прилагательных. *Вестн. Удмуртского ун-та. Сер. История и филология*. 2007. № 5 (2). С. 115-122.
7. Мусси В. Семантическая и словообразовательная деривация энтомологической лексики (на материале русского и итальянского языков). *Вестн. Томского гос. ун-та*. 2014. № 378. С. 38-44.
8. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики : уч. пособие для студентов, аспирантов и преподавателей лингвистических дисциплин в школах, лицеях, колледжах и вузах. СПб. : Научный центр проблем диалога, 1996. 756 с.
9. Новиков Л. А. Проблемы языкового значения. Москва : Изд-во РУДН, 2001. Т.1. 672 с.
10. Ольшанский И. Г. Лексическая полисемия в современном немецком языке (системные, коммуникативные и лексикографические аспекты): автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Москва, 1991. 53 с.
11. Ольшанский И. Г. Полисемия существительных в языке и тексте : пособие. Москва : Изд-во МГПИИЯ им. М. Горького, 1982. 81 с.
12. Песина С. А. Слово в когнитивном аспекте. Москва : Флинта : Наука, 2011. 342 с.
13. Словник української мови : у 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/>
14. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка: науч. изд. Москва : Изд-во лит. на иностр. яз., 1956. 260 с.
15. Уфимцева А. А. Семантика слова. Аспекты семантических исследований / под ред. Н. Д. Арутюновой, А. А. Уфимцевой. Москва : Наука, 1980. С. 5–80.
16. Уфимцева А. А. Слово в лексико-семантической системе языка. Москва : Наука, 1968. 272с.
17. Шумейкіна А. Сучасний підхід до аналізу семантичної структури багатозначного слова. *Рідний край*. 2009. № 3. С. 62-68.
18. Gabrielli A. Grande dizionario italiano. Milano : HOELPI, 2015. 2760 p. URL: https://www.grandidizionari.it/dizionario_italiano.aspx
19. Kleiber G. La sémantique du prototype. Catégories et sens lexical. Paris: Presses Universitaires de France, 1990. 199 p.

УДК : 811.111+81'373.42

Руміга І.
(Чернівці)

АНГЛОМОВНИЙ СИНТАКСИС ХУДОЖНЬОГО ПРОЗОВОГО ТЕКСТУ СЬОГОДЕННЯ

У статті окреслено спрямованість сучасної антропоцентричної лінгвістики на вивчення синтаксису сьогочасного текстотворення, відображеного автором-постмодерністом. Вивчення текстової структури з урахуванням авторського світогляду збагачує дослідницький досвід сучасної германістики новими знаннями про емотивність та її репрезентацію в сучасній англомовній літературі. Отримані результати поглиблюють уявлення про синтаксичну текстову архітектоніку як про багатоаспектне лінгвістичне явище та роблять свій внесок у розвиток загальної теорії тексту.

Ключові слова: наратор, персонаж, постмодерн, речення, синтаксична модель, текст.